

Přehled sufíxů a koncovek

V tabulkách níže uvádím základní přehled sufíxů a tabulek reflexí napříč vybranými turkickými jazyky. Jedná se jak o sufíxy nominální (plurálový, pádové, přivlastňovací), tak slovesné (rody, negace, způsoby/časy a predikátové osobní koncovky). Jak budeme postupně procházet jednotlivé podvětve, budu tabulky doplňovat o konkrétní pro nás důležité jazyky.

Mějte na vědomí, že jak jsme si říkali, afixy se v turkických jazycích zpravidla mění v důsledku vokalické harmonie a znělosti (příp. nazálnosti a výjimečně i šíření pojaté asimilace) na konci kmene slova, ke kterému jsou připojovány, např. uvedený dativní sufix *-gä* (sufíxy jsou vždy uváděny v přední nezaokrouhlené, příp. krátké variantě) tak může mít v závislosti na hláskovém okolí tvary *-ga*, *-kä*, *-ka*. U jazyků zapisovaných v jiném písma než latince je uveden původní zápis, i přepis do turkické latinské abecedy. U sedě zapsaných sufíxů se jedná buď o tvar vycházející z jiného morfému, nebo došlo ke změně významu (nejčastěji jeho zúžení).

Nominální sufíxy

Plurál

oguzské jazyky			kypčacké jazyky							karlucké j.		sibiř. j.	ogur. j.
tur.	azer.	trkm.	tatar.	bašk.	kzch.	kyrg.	krttr.	krymč.	karaím.	uzb.	ujg.	jakut.	čuvaš.
- <i>ler</i>	- <i>lər</i>	- <i>ler</i>	- <i>ləp</i> (<i>n</i>)	- <i>ləp</i> (<i>d/t/z</i>)	- <i>ləp</i> (<i>d/t</i>)	- <i>ləp</i> (<i>d/t</i>)	- <i>lər</i>	- <i>lər</i>	- <i>ləp</i> (<i>d/t</i>)	- <i>lar</i>	- <i>lar</i>	- <i>لار</i> (<i>d/t/n</i>)	- <i>لەر</i> (<i>d/t/n</i>)
			- <i>lǟr</i>	- <i>lǟr</i>	- <i>lǟr</i>	- <i>lǟr</i>	- <i>lǟr</i>	- <i>lǟr</i>	- <i>lǟr</i>	- <i>lǟr</i>	- <i>lǟr</i>	- <i>لەر</i>	- <i>لەر</i>

Přivlastňovací sufíxy

PT	oguzské jazyky			kypčacké jazyky							karlucké j.		sibiř. j.	ogur. j.
	tur.	azer.	trkm.	tatar.	bašk.	kzch.	kyrg.	krttr.	krymč.	karaím.	uzb.	ujg.	jakut.	čuvaš.
1sg	*-m	-m	-m	-m	-m	-m	-m	-m	-m	-m	-m	-m	-m	-m
2sg	*-η	-n	-n	-ň	-ň	-ň	-ň	-ň	-ň	-ň	-ň	-ň	-ň	-ň
3sg	*-(s)i	-(s)i	-(s)i	-(s)i	-(c)e -(s)e	-(c)e -(s)e	-(c)i -(s)i	-(c)u -(s)i	-(s)i	-(c)ы -(s)i	-(s)i	-(s)i	-(s)i	-(s)i
1pl	*-mi-ŕ	-miz	-miz	-miz	-без	-без	-міз	-біз	-міз	-мыйз	-міз	-міз	-міз	-міз
2pl	*-ni-ŕ	-niz	-niz	-ňiz	-гез	-гез	-гіз	-нар	-низ	-нѣйз	-ниж	-ніж	-ніж	-ніж
3pl	-	-(ler)i	-(ler)i	-i(ler)	-(ləp)e -(lär)e	-(ləp)e -(lär)e	-(c)i -(s)i	-(c)u -(s)i	-(s)i	-(c)ы -(s)i	-(s)i	-(s)i	-(s)i	-(s)i

Pádové koncovky

PT	oguzské jazyky			kypčacké jazyky							karlucké j.		sibiř. j.	ogur. j.
	tur.	azer.	trkm.	ttr.	bašk.	kzch.	kyrg.	krttr.	krymč.	karaím.	uzb.	ujg.	jakut.	čuvaš.
N	*eb	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅
G	*ebniŋ	-(n)in	-(n)in	-(n)iň	-нен -неň (d/t/z)	-нін -ней (d/t)	-нін -ней (d/t)	-нін -ней (d/t)	-нін -ней (d/t)	-ниň -ней (d/t)	-ning	-نین -نەن (d/t)	-	-H -n
D	*ebge	-(y)e	-(y)a	-(n)e	-гә -гä	-гә -гä	-гә -гä	-гә -гä	-гә -гä	-гә -гä	-gia	-га	-گا -گە -ge	-گە -گە -ge
A	*ebni(g)	-(y)i	-(n)i	-(n)i	-не -не (d/t/z)	-ні -ни (d/t)	-ні -ни (d/t)	-ні -ни (d/t)	-ні -ни (d/t)	-ни	-ni	-نى -نى -ni	-نى -نى -ni	-(-H)e -(-n)e
L	*ebde	-de	-də	-de	-дә -дä (l/z)	-дә -дä (l/z)	-дә -дä (n)	-дә -дä (n)	-дә -дä (n)	-дә -дä (n)	-dia	-da	-دى -دى -de	-پە -رە -چە -چە
Ab	*ebden	-den	-dən	-den	-дән -дän (n)	-дән -дän (n/z)	-дән -дän (d)	-дән -дän (d)	-дән -дän (d)	-дән -дän (d)	-dian	-dan	-دىن -دىن -ten	-پەن -رەن -چەن -چەن
I	*ebin	-	-	-	-	-	-men (b/p)	-men (b/p)	-nen	-нэн -нän	-bia	-	-	-نەن -نەن

Slovesné sufíxy

Slovesné rody

PT	oguzské jazyky			kypčacké jazyky						karlucké j.		sibiř. j.	ogur. j.		
	tur.	azer.	trkm.	ttr.	bašk.	kzch.	kyrg.	krttr.	krymč.	karaim.	uzb.	ujg.	jakut.	čuvaš.	
med.	*-in-	-in-	-in-	-in-	-H- -n-	-H- -n-	-H- -n-	-n-	-H- -n-	-n-	-lan-	-ü- -n-	-H- -n-	-H- -n-	
pas.	*-il-	-il-	-il-	-il-	-l- -l-	-l- -l-	-l- -l-	-l-	-lb-	-l'	-l-	-ü- -l-	-(lu)H- -(li)n-	-l-	
rec.	*-iš-	-iš-	-iš-	-iš-	-w- -ş-	-w- -ş-	-c- -s-	-w- -ş-	-w- -ş-	-š-	-sh-	-ş- -sh-	-c- -s-	-w- / -ç- -ş- / -ś-	
kauz.	-tkür-	-dir-	-dir-	-dir-	-dep- -der- (ž)	-dep- -der- (ž)	-dip- -dir-	-dup- -dir-	-t(ir)-	-m(víp)- -t(ir)-	-t(ir)-	-tir-	-وْر- -dur-	-m(ap)- -t(ar)-	-ð(ep)- -d(er)-

Negace

PT	oguzské jazyky			kypčacké jazyky						karlucké j.		sibiř. j.	ogur. j.	
	tur.	azer.	trkm.	ttr.	bašk.	kzch.	kyrg.	krttr.	krymč.	karaim.	uzb.	ujg.	jakut.	čuvaš.
*-me-	-me-	-mə-	-me-	-Mə- -mä-	-Mə- -mä-	-Me- (p/b)	-be-	-me-	-me-	-mia-	-ma-	-ا-	-Mə- (p/b)	-me- -me-

Kazaština a kyrgyzština navíc v některých časech používají zápornou částici **жоқ**, resp. **жоқ жоқ**.

Negace spony probíhá částicí, např. tur. *değil*, karaim. *tiuviul'*, či v kzch. *emeç emes* atd.

Způsoby/časy

PT	oguzské jazyky			kypčacké jazyky						karlucké j.		sibiř. j.	ogur. j.	
	tur.	azer.	trkm.	ttr.	bašk.	kzch.	kyrg.	krttr.	krymč.	karaim.	uzb.	ujg.	jakut.	čuvaš.
aor.	*-ir	-ir-	-ir-	-yär-	-ə- -ä-	-ə- -ä-	-e-	-e-	-e-	-ü- -y-	-ia-	-a-	-ى- -ii-	-UU- -(e)m- (e)t-
min.	*-di	-di	-di-	-di-	-de- -de- -əH- -gän-	-ne- (d/t/ž) -əH- -gän-	-di- -di- -gen- -gen-	-du- -di- -gen- -gen-	-di-	-əbi- -di-	-di-	-ى- -di- -گن- -gän-	-د- -ر(i)- -(e)mm- -(e)tt-	
bud.	*-ecek	-ecek-	-acək- -ər-	-jek	-əçək- -əçək- -ər-	-əçək- -əsək- -ər-	=> präs. -p- -r-	=> präs. -p- -r-	-(y)cek-	-چەك- -cek-	-r-	-ajak- -ar-	-ئەڭ- -ieğ-	-(u)- (i)-
ref.	*-miş	-miş-	-miş-	-ip-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
pprůb.	-	-iyor-	-	-	-	-	-	-	-mekte-	-	-	-yap- -yotır-	-ۋاتى- -ivati-	-
kond.	-se-	-se-	-sə-	-se-	-cə- -sä-	-hə- -hä-	-ce- -se-	-ce- -se-	-se-	-cə- -sä-	-sia-	-sa-	-مەپ- -تەر- -مەخ- -تەخ-	-ămmă- -ăttă-

Imperativ 2. os. sg. zpravidla sestává pouze ze slovesného kmene.

Osobní predikátové sufixy

PT	oguzské jazyky				kypčacké jazyky					
	tur.	azer.	trkm.	ttr.	bašk.	kzch.	kyrg.	krttr.	krymč.	karaim.
1sg	*-m	- <i>(i)m</i>	- <i>(ə)m</i>	- <i>(i)n</i>	-M(<i>eH</i>) -m(<i>en</i>)	-M(<i>eH</i>) -m(<i>in</i>)	-M(<i>iH</i>) -m(<i>in</i>)	-M(<i>uH</i>) -m(<i>in</i>)	- <i>(i)m</i>	-M -m
2sg	*-(<i>si</i>) <i>ŋ</i>	- <i>(si)n</i>	- <i>(sə)n</i>	- <i>(si)č</i>	-(<i>ce</i>) <i>č</i> -(<i>se</i>) <i>ň</i>	-(<i>he</i>) <i>č</i> -(<i>he</i>) <i>ň</i>	-(<i>ci</i>) <i>č(i)</i> -(<i>si</i>) <i>ň(i)</i>	-(<i>cu</i>) <i>č</i> -(<i>si</i>) <i>ň</i> -cuз -siz	- <i>(si)ň</i>	-(<i>сы</i>) <i>ч</i> -(<i>si</i>) <i>ň</i>
3sg	*-Ø	-Ø	-Ø	-Ø	-Ø	-Ø	-Ø	-Ø	- <i>(dir)</i>	-Ø -d <i>(i(r))</i>
1pl	*-m/biz	- <i>(i)z</i> - <i>(i)k</i>	- <i>ik</i>	-is -ik	-без -bez -к -к	-без -bez -к -к	-Mиz -miz (b/p) -к -к	-биž -biz -к -к	-Mыz -miz -к -к	-biž -k
2pl	*-siz	- <i>(si)niz</i>	- <i>(si)niz</i>	- <i>(si)řiz</i>	-ceз -sez -geз -geз	-hegež -hegež -gež -gež	-(<i>ci</i>) <i>ч(i)</i> der -(<i>si</i>) <i>ň(i)</i> der	-(<i>ci</i>) <i>чер</i> -(<i>si</i>) <i>ňер</i> -cižder -sizder -čižder -ňizder	-siz -ňiz	-свиz -siz -již
3pl	-	- <i>(ler)</i>	-lær	-ler	-лэр -lär	-лэр -lär	-	-m -t -ишиу -ištī -wam -şat	- <i>(ler)</i>	-лер -ler - <i>(dir)liar</i>

PT	karlucké j.			sibiřské j.	ogurské j.
	uzb.	ujg.	jakut.	čuvaš.	
1sg	*-m	-m(<i>an</i>)	(<i>ж</i>) <i>ə-</i> -m(<i>en</i>)	-M -m -бин -bin	-п -п -м
2sg	*-(<i>si</i>) <i>ŋ</i>	-san -ng	سەن- -sen شىن- -ng	-бүн -(<i>ги</i>) <i>ň</i>	-н -н
3sg	*-Ø	-di -Ø	دىن- -du -	-(ə) (e)	-(ě) (ě)
1pl	*-m/biz	-miz -k	منز- -miz خـ- -kh	-бум -bit	-пăр -пăр -мăр -мăр
2pl	*-siz	-siz -ngiz	سىز- -siz گۈز- -ngiz	-бум -ѓит	-ăр -ăр
3pl	-	- <i>(di)lar</i>	دىن- -du -	-лэр(ə) -лер(e)	-(ě)չ(ě) -(ě)չ(ě)

Variantní sufix **-k** u 1. os. pl. se užívá u minulých časů a kondicionálu.

Věty k rozboru

Níže uvádím věty, které se mohou objevit v bonusové části závěrečné písemky. I zde budu věty postupně doplňovat dle toho, jak budeme procházet jednotlivé větve. Z části se bude jednat o věty rozebírané na přednáškách, kde si postupně projdeme ještě některá syntaktická pravidla. V případě jakýchkoliv dotazů k daným větám se neváhejte zeptat. :)

Příklad rozboru věty:

Zadání: *Təmle tortıñ fatırımnan urlanmadы.* / *Tämle tortiñ fatirimnan urlanmadı.*

Řešení:

Təmle tortıñ fatırımnan urlanmadы(Ø). / *Tämle tortiñ fatirimnan urlanmadı*(Ø). (tatar.)

- iñ* přivlastňovací sufix, 2sg
- m* přivlastňovací sufix, 1sg
- nan* pádový sufix, ablativ
- n-* sufix slovesného rodu, pasivum
- ma-* negace
- di* sufix času, minulý čas
- Ø sufix osoby, 3sg

(Tvůj výborný dort nebyl ukraden z mého bytu.)

Zadání: *Gorilimiz ofisinde gizlice doktorun yeni kitaplarını yazıyor.*

Řešení:

Gorilimiz ofisinde gizlice doktorun yeni kitaplarını yazıyor(Ø). (turečtina)

- imiz* přivlastňovací sufix, 1pl
- i* přivlastňovací sufix, 3sg
- (n)de* pádový sufix, lokativ
- un* pádový sufix, genitiv
- lar* sufix plurálu
- i* přivlastňovací sufix, 3sg
- ni* sufix času, minulý čas
- iyor* sufix času, průběhovost
- Ø sufix osoby, 3sg

(Naše gorila v tajnosti píše v jeho kanceláři doktorovy nové knihy.)

Jak je z příkladů nejspíš zřejmé, zadání bude obsahovat konkrétní větu (vždy i s přepisem) v níž budou tučně zvýrazněny kořeny slov, přičemž vše ostatní jsou pak sufixy (příp. kombinace sufixů), o kterých jsme mluvili. U těchto sufixů lze jednak určit základní kategorie (např. pádový, přivlastňovací, sufix času apod.), druhak specifikovat konkrétní pád, osobu, čas apod. Barevnost je zde pouze pro přehlednost.

V rámci rozboru věty pak můžete zároveň zkusit určit základní větné členy (podmět, předmět a přísudek), jsou-li přítomny, a podtrhnout slova, která neodpovídají vokalické harmonii (pokud v daném jazyce operuje). Překlad v písemce z pochopitelných důvodů uveden nebude.

Oguzské jazyky

Küçük Ahmet'iniz bugün hayvanat bahçesinde başkanın timsahlarını görmüş.

„Váš malý Ahmet dnes v zoologické zahradě (prý) viděl prezidentovy krokodýly.“

Cənab və xanım Heydərovlar ibtidai məktəbdə uşağımızın riyaziyyat müəllimləri idilər.

„Pan a paní Heydarovi byli na základní škole učitelé matematiky našeho dítěte.“

Aty Mämmetmyratyň Boliwiýadan gelen bananlarynyň hemmesini iýmer.

„Jeho/její kůň nesní všechny Mämmetmyratovy banány z Bolívie.“

Cumartesi öğleden sonra orada yağmur yağarsa ona şemsiyemizi vereceğim.

„Pokud tam bude v sobotu odpoledne pršet, dám mu/jí náš deštník.“

Yenidən otağında şirkətin kompüterində oyunları oynayırsan, elə deyilmi?

„Zase u sebe v pokoji hraješ na firemním počítači hry, co?“

Kypčacké jazyky

Сенелләремнен дұслары грек салатыбызны көлтәләрегә биргәннәр.

Señelläremneň dusları grek salatıbzıni kältäläregä birgännär.

„Kamarádi mých sester (prý) dali nás řecký salát jejich ještěrovi.“

Кесе қызыл машинамны дүстарға ете абрикоска һатмаясақбыз.

Kese qızıl maşınamnı dustarǵa yete abrikosqa hatmayasaqbız.

„Neprodáme mé malé červené auto kamarádům za sedm meruněk.“

Өткен aptada бізге бюджетіңізден жеткілікті қаражатты берген жоқсыздар.

Ötken aptada bizge byudjetiňizden jetkilikti qarajattı bergen joqsızdar.

„Minulý týden jste nám z vašeho rozpočtu nedali dost prostředků.“

Эжем менен Таалайдын агасы учурда Орусиядан Қытайга

учуп жаткан «Эйр Бишкек» компаниясынын учагында отурушат.

Ecem menem Taalaydin ağası uçurda Orusiyadan Qıtayğa

uçup catqan Air Bishkek kompaniyasının uçağında oturuşat.

„Má sestra s Taalajovým bratrem momentálně sedí v letadle společnosti Air Biškek z Ruska do Číny.“

Arslanıňızga köpek savutiňa balnen çaynı qoymaň!

„Nelijte vašemu lvu do psí misky ten čaj s medem!“

Манъа бутун компаниянын сырлерыны дәрсәнъ акцияларынъны сендән сатын алыб Метәшке сатырым.

Maňa butun kompaniyanın sırlarını därsäň aktsiyalarını sendän satın alıb Metäşke satırıım.

„Jestli mi řekneš všechna podniková tajemství, koupím od tebe tvé akcie a prodám je Metešovi.“

Kiožliukliarijní saby syndy da saja juž zlotcha kiučiajtirmiń.

„Tvým brýlím se rozbila nožička a za sto zlotých ti ji opravím.“

Karlucké jazyky

Albert Eynshteynga bu xatlarni Dmitriyning qo'shnisining bobosi 1920 yil dekabr oyida yozilibdi.

„Tyto dopisy Albertu Einsteinovi (prý) napsal dědeček Dmitrijova souseda v prosinci 1920.“

دائم ئەتسىگەندە شەھەر باغچىسىنىڭ چېتىدە مېنىڭ چاشقانىم ئورمانلىقتىن قىزىل تىيىنلەر بىلەن قۇچاڭلىشتاتقى.

Daim etigende sheher baghchisining chétida mening chashqanim ormanliqtin qizil tiyinler bilen quchaghlishatti.

„Můj potkan a červené veverky z lesa se vždycky ráno objímalu na okraji městského parku.“

Siz va sizning to'tiqushingiz dushmanba kuni ertalabda lektsiyadan elatmalarimizni

o'g'irlabsiz va innaykeyin sen shanba kuni tunda Mixalga beribsan.

„V pondělí ráno jste vy a váš papoušek ukradli naše zápisky z přednášky a pak jsi je v sobotu v noci dal Michalovi.“

تاغام ، داداڭ ، لي ۋە ئانىسى ماڭ سەيشەن بە كۈنىدە تۈغۈلغان كۈنسم ئۈچۈن دانىيەدىكى لېگوللاندقا سوغات كارتىسىنى ۋەددە بېراردۇ.

Tagham, dadang, Li we anisi manga seyshenbe künide tughulghan künim üçhün

Daniyediki Legolandgha soghat kartisini wede bérardu.

„Můj strýc, tvůj táta, Lee a jeho máma mi v úterý k mému narozeninám

slíbí dárkový poukaz do Legolandu v Dánsku.“

(-di v Daniyediki je sufix lokativu s posunem vokálu před adjektivním sufixem -ki)

Sibiřské jazyky

Бәнидиэннъиккә холодильниктан тортын клубника отонорунуун ыкка биэрдим.

Benidieníkkə xolodiňniktan tortın klubnika otonnorunuun ikka bierdim.

„V pondělí jsem dal psovi z lednice dort s jahodami.“

Мин аңам, эңэбит, эдьийидерин үонна Дмитрий ийэтэ наңаа үөрдүбетэхтэрэ. Мин да аччык этим.

Min ağam,bihigi ehebit, en eciiyideriň uonna Dmitriy iyete nahaa öördubetextere. Min da açık etim.

„Můj otec, náš děda, tvé sestry a matka Dmitrije z toho moc nejásali. A já měl hlad.“

(-betex- v üördubetextere je negační sufix minulého neurčitého času)

Ogurské jazyky

Чăваш итлекенёсене:

Пирĕн Тутарстанăн кăнтăрĕнчен корреспондент Хусанта пилĕк ресторана пырса кайрĕ.

Çăvaş itlekenësene:

Pirĕn Tatarstanăñ kăntărĕnçen korrespondent Xusanta pilĕk restorana pırsa kayrĕ.

„Pro čuvašské posluchače:

Náš korespondent z jihu Tatarstánu navštívil v Kazani přestavoval restauraci.“

Солженицынăн урамĕнче ресторанта эпир чаплă пиццана չиетпĕр, эсир француз эрехĕне ёшетпĕр, ачасем вĕсен șemiyisem șinchen kalaçpĕç.

Soljenitsinăñ uramĕnçe restoranta epir çaplă pitstsana şiyetpĕr, esir francuz erexĕne ёşetpĕr, açasem vĕsen şemiyisem şinçen kalaşrĕs.

„V restauraci v Solženycinově ulici jíme tu slavnou pizzu, vy pijete francouzské víno a děti si povídají o svých rodinách.“